

Бакић, Д. (2016). Мемоари капетана Вучковића: Звонимир Вучковић, Сећања из рата (Београд, Српска књижевна задруга, 2015). Српски књижевни лист: месечник за књижевност, уметност и културу Београд : Српско књижевно друштво., VI/XVI(17/122), 11.

Звонимир Вучковић, *Сећања из рата* (Београд: Српска књижевна задруга, 2015)

Мемоари Звонимира Звонка Вучковића (1916-2004), једног од најистакнутијих команданата Југословенске војске у отаџбини и ретких од њих који су преживели Други светски рат, побуђују велику пажњу читалачке публике од времена када су се први пут појавили у две свеске – *Сећања из рата* 1977. године и *Од отпора до грађанског рата* 1984. Као члан Удружења српских писаца и уметника у емиграцији, аутор је за прву свеску добио и награду која носи име Слободана Јовановића. Ценећи да је у питању изузетно драгоцен грађа за историју Другог светског рата на подручју Југославије, престижни амерички издавач је објавио Вучковићеве мемоаре на енглеском језику под насловом *A Balkan Tragedy: Yugoslavia 1941-1946. Memoirs of a guerilla fighter* (New York: Columbia University Press, 2004). Исто тако је важно да се истакне да о мери утицаја овог дела сведочи и чињеница да су Вучковићеви непријатељи из рата осећали потребу да изнесу своју верзију догађаја о којима он говори. Тако је настао *Критички осврт на књигу „Сећања из рата“ од Звонимира Вучковића* (1983) из пера љотићевца Илије М. Павловића, а након пет година објављено је и комунистичко виђење ратних дешавања у зони Вучковићевог деловања под насловом *Записи и сећања из народноослободилачке борбе у чачанском крају* чији је аутор Радисав Недељковић, док је предговор написао Милош Минић, јавни тужилац у монтираном судском поступку против генерала Драже Михаиловића. Коначно, Вучковићеви мемоари су инспирисали историчара из Чачка Милоша Тимотијевића да се подухвати писања биографије њиховог писца. Градећи на темељу својих претходних радова о равнгорцима у чачанском крају, као и свеобухватног архивског истраживања, Тимотијевић је недавно предао јавности своју одличну студију *Звонко Вучковић: ратна биографија (1941-1944)* (Службени гласник, 2015), која служи као поуздан коректив наводима изнетим у овој књизи. Због свих поменутих разлога важних за даље осветљавање не само Вучковићеве делатности, већ и читавог четничког покрета, посебно данас када је стручан приступ овом проблему, ионако отежан идеолошким наслеђем из титоистичког времена, додатно осенчен тендециозним тумачењима укорењеним у новијој историји распада југословенске државе, најбоље је вратити се проучавању историјских извора. Отуда је нарочито важан подухват наше најстарије и најугледније издавачке куће да читаоце поново упуту на саме изворе, посебно имајући у виду да је ово и први пут да СКЗ објави сећања једног припадника равнгорског покрета.

Вучковићева животна прича је била необично занимљива и пре него што се нашао у ратном вртлогу. Рођен је у хрватској породици Пркић; отац му је био родом из Вареша, а мајка из Макарске. Након што је отац преминуо млад, мајка Анка се преудала за потпуковника Александра Вучковића из Врања. У то време Звонко је имао тек пет година и читав његов даљи живот обликовао се под утицајем његовог новог оца – потпуковник Вучковић је и формално усвојио Звонка и његову сестру и дао им своје презиме – кога је искрено волео и који му је био велики ослонац. Тако је уследило школовање на Војној академији у Београду, па је 1936. године млади Вучковић произведен у чин потпоручника, а његов духовни свет је био снажно обележен српском националном идејом и борбеном традицијом српске војске из ратова 1912-1918. године. Избијање Другог светског рата је дочекао у најелитнијој јединици војске, у Краљевој гарди, као командир коњичког дивизиона артиљеријског пука. Вучковићеви најбољи пријатељи су били његови класни другови, потпоручници Момчило Смиљанић и Словенац Сава Конвалинка. Први је био млађи брат Милоја Смиљанића, помоћника министра иностраних послова, па су тако три

млада потпоручника била обавештена о предстојећем приступању Југославије Тројном пакту које је уследило 25. марта 1941. Без осећаја за политичку реалност, надахнути огромним патриотским заносом, они су 15. марта тајно прешли границу и јавили се грчким властима како би се у саставу грчке војске борили против италијанских и немачких фашиста. Након што је војним пучем у Београду смењен режим принца Павла, потпоручници се враћају у отаџбину баш у време почетка немачког бомбардовања 6. априла и одлазе на своје ратне положаје. Следи априлска катастрофа Краљевине, а Вучковић се заноси мишљу да напусти земљу и придружи се остацима југословенске војске на Блиском истоку све док до њега није доспео глас о групи официра под командом пуковника Михаиловића која одбија да призна капитулацију и наставља отпор у српским планинама. Коначно, Вучковић се придружује Михаиловићу 27. јуна на Равној Гори и од тада има истакнуту улогу у свим кључним догађајима на простору западне Србије.

По наређењу Михаиловића, он је основао Таковски одред махом од људи из планинских села који су већ поседовали наоружање. На челу овог одреда Вучковић је имао истакнуту улогу у избијању устанка у Србији у лето 1941. године. Његово сведочење, проверљиво у другим изворима, даје убедљиву слику развоја догађаја. Масовни устанак су форсирани партизани уз мотивацију да је неопходно учинити све, без обзира на српске жртве, па чак и могућности за иоле трајнији успех, да се олакша војна ситуација Совјетског Савеза, у коме су комунисти видели своју једину праву „социјалистичку“ домовину, и уз фанатичну веру да ће Стаљинова Црвена Армија брзо изаћи као победник из сукоба са немачким агресором. Насупрот њима, Михаиловић и његови четници су се, полазећи од реалистичне претпоставке да ће рат бити дугачак и тежак, спремали за герилски рат ниског интензитета, уз истовремену изградњу војне организације и њено јачање, који би прерастао у акцију великог стила у „одсудном часу“, односно у тренутку искрцавања западних савезника којима би се тако пружила значајна и ефикасна помоћ, при чему би се избегле велике и беспотребне, пре свега цивилне, жртве. У таквим условима, Вучковић се придружује бројнијим партизанским снагама у нападу на Горњи Милановац упркос свом уверењу да је то преурањен корак са несагледивим последицама, али убеђен да би равногорци могли да изгубе утицај у народу ако остану сасвим по страни од оружане акције партизана. У тој акцији Вучковић је имао изванредан успех, јер му се предала читава чета од преко сто немачких војника којима је он гарантовао живот и који су били радији да се предају једном краљевском официру него комунистима. Догађаји у Горњем Милановцу слични су онима у Лозници, првом ослобођеном граду у окупираној Европи, који су четници потпуковника Веселина Мисите преотели од Немаца у брзом нападу којим су предухитрили акцију партизана. Вучковић је након тога учествовао у борбама око Чачка, Рудника, на Рапај брду, до њега су стигле ужасне вести о масовном стрељању цивила у Крагујевцу због одмазди за немачке губитке, сви војни успеси показали су се сасвим краткотрајни, „а из целог зла излегла се само варљива нада да су партизани научили неку лекцију.“ Нашао се и у селу Брајићима када су се ту састали Михаиловић и Тито, што је за кратко одложило избијање сукоба између два покрета отпора, па је и сазнао како је први бесно одбио предлог свога официра Вучка Игњатовића да постави заседу и ликвидира потоњег при повратку у Ужице.

Када је грађански рат ипак избио, Вучковић је био један од оних људи који су се најтеже мирили са том трагедијом. По њему, човек „би најмање грешио ако каже да је за грађански рат крива мањина која се силом натурала и већина која се тој сили одупирала.“

Он сам је успоставио добре односе и лојалну сарадњу са партизанским командантом у свом крају Бранком Ракићем, па није налазио снаге у себи да изврши наређење своје команде и нападне Ракића и његове борце мада се до тада већ и сам уверио да је главни циљ партизана било насилно преузимање власти. Вучковић је, у душевној агонији, чак привремено и напустио свој одред, што није остало непознато ни Врховној команди, али га је у заштиту узео Михаиловићев политички саветник Драгиша Васић и тако му можда сачувао и живот. Људска, приватна димензија братоубилачког рата најтеже га је погодила када се срео лицем у лице са својим најбољим другом Момчилом Смиљанићем, командиром једног партизанског одреда, који га је, идеолошки индоктринисан, дочекао на нож. Нешто касније Вучковић је збринуо тешко рањеног Момчила, али овога је ипак ликвидирала патрола Српске државне страже по дојави, како је Звонко сумњао, четника који су се легализовали у одредима генерала Недића. Иронијом судбине Звонко је оженио после рата Момчилову братаницу Анку са којом је проживео своје емигрантске дане.

Након што се Михаиловић једва извукао из немачког обруча око Равне Горе у децембру 1941., Вучковић је био задужен за његову безбедност док се пребацивао и кратко задржавао у изолованим планинским склоништима. Када му је командант отишао у Црну Гору, он је преузео одржавање центра за везу путем радио станице домаће производње назване Геца користећи име Феликс у шифрованим извештајима. Као командант новоформиране Таковске бригаде, Вучковић је вршио нападе на возове како би се докопао оружја и муниције пуштајући разоружане немачке војнике на слободу да би се избегле репресалије у размери од сто цивила за једног Немца. Рушење железничке пруге око Краљева и Ниша, и поред сурових одмазди, вршено је у циљу ометања комуникација којима су Немци снабдевали Ромелов експедициони корпус у Северној Африци и било је главни допринос савезничкој борби. Средином октобра 1942. Вучковић је именован за команданта Првог равногорског корпуса који је обухватао подручје таковског и драгачевског среза иако су они били територијално раздвојени и унапређен је у чин капетана. У потоњем срезу он је из прве руке спознао једну од главних бољки читавог равногорског покрета, а то су биле велике амбиције и сукоби између локалних команданата; на том терену били су закрвљени командант бригаде Давид Дача Симовић и командант једног од његових батаљона, жандармеријски наредник Милутин Јанковић, неустрашиви војник, али бескрајно осيون и самовољан, чије ће понашање довести до тога да изгуби живот од руке самих четника. Вучковићева бригада водила је жестоке борбе са добровољцима Димитрија Љотића што из љуте омразе због њихове идеологије и службе окупатору што и због потребе да се преотме муниција и војна опрема. У томе се нарочито истицао његов заменик Крста Кљајић који је прво изгубио руку, а потом и био убијен у једној заседи љотићеваца. Једна од значајнијих војних акција свакако је било и привремено онеспособљавање рудника Лиса, поред Ивањице, из кога су Немци црпили антимон, неопходан за производњу авиона, мада је предузета из много прозаичнијег разлога – како би се од огромног кожног каиша који је служио за покретање главне осовине у постројењу израдили толико потребни опанци за војнике.

У домену политичког деловања, Вучковић је давао пуну подршку групи чланова Демократске омладине, подмлатка Демократске странке, која је изашла на терен у његовом реону и постала му блиска због својих умерених ставова, одважних у времену десног и левог екстремизма, под паролом „за демократију против свих диктатура“. Ипак, највише додир са политиком имао је за време извршавања једног од својих најважнијих

задатака, обезбеђивања Светосавског конгреса равногорског покрета у селу Ба 1944. године. Тада је уочио „да су се у Врховној команди створила језгра двеју супарничких група око опречних гледишта на нашу стварност. Једна група заступала је мишљење да је пуна демократизација покрета императив без кога не можемо наћи спасење, док се друга група борила против разводњавања равногорства које ће наступити, ако представници политичких странака буду узели учешћа у раду и одлукама до тада неприкосновеног Централног националног комитета.“ Вучковић је стекао веома високо мишљење о Живку Топаловићу, председнику Социјалистичке странке, који се нашао на челу Југословенске демократске народне заједнице формиране на башком конгресу, као носиоцу демократских стремљења.

У пролеће 1944. Вучковић је добио задатак да код себе прикупи, заштити и евакуише савезничке пилоте који су искакали из погођених авиона над територијом контролисаном од снага генерала Михаиловића. Тако је са импровизованог аеродрома у селу Прањанима спашено до краја рата преко 500 авијатичара током операције коју су Американци назвали *Halyard*, у време када су Англосаксонци већ увелико пустили низ воду Михаиловића и дали пуну војну и политичку подршку Титу. У међувремену, јединице Првог равногорског корпуса су учествовале у борбама у првим месецима 1944. против Друге и Пете партизанске дивизије чији покушаји да продру у Србију су одбијени. Вучковић је претрпео озбиљне повреде у близини Косјерића када се аутомобил у коме се налазио преврнуо након што су партизани на њега отворили ватру. Његово учешће у рату завршило се када је, по наређењу свог команданта, одлетео у Италију заједно са групом савезничких пилота евакуисаних 10. августа да ступи у везу са командом америчких ваздухопловних снага и делује као члан војно-политичке мисије која је требала да се упути у Америку. Вучковићево бављење у Италији, заправо избегавање да буде интерниран од стране Британаца, чиме се завршава његова ратна исповест, убедљиво је сведочење о безизлазности положаја у који је запао равногорски покрет, како његов командант у земљи тако и мисија која се нашла на јаловом послу васпостављања контакта са западним савезницима. Од интереса је свакако објашњење које је Питер Констан, предвиђен за службу у дипломатском представништву САД у Београду по завршетку рата, дао Вучковићу да је иза мисије америчког пуковника Мекдауела у Михаиловићевом штабу стајала намера „да допринесу бржем завршетку грађанског рата код нас, нудећи Дражи уточиште.“

Вучковићеви мемоари, без сваке сумње, показују и недостатке типичне за ову врсту литературе. Уз извесна неслагања чињеничне или хронолошке природе, које Тимотијевићева биографија пажљиво региструје, уочљива је и неспособност писца да се критички осврне на делатност свога команданта. Ово је свакако последица не само поштовања него и дубоке пријатељске наклоности према Михаиловићу коју писац ни не покушава да прикрије на страницама свога дела. Поред тога, он ћутке прелази преко непријатних и контроверзних епизода као што су Михаиловићеви преговори са Немцима 11. новембра 1941. у селу Дивци, у критичним тренуцима обрачуна између партизана и четника. Са друге стране, Вучковић показује завидну способност да о тешким и трагичним догађајима у којима је учествовао расуђује, у мери у којој то може да се очекује, на трезвен и одмерен начин, без острашћености и полемичке реторике, што његовим сећањима даје посебну тежину и повећава њихову вредност као историјске грађе.

Драган Бакић

Балканолошки институт САНУ